

Virág Magdolna

A HALÁL UTÁNI ÉLET HITE A TÖVISHÁTON

I. A kutatópontok

A kutatópontok kiválasztásakor csak az a szempont vezetett, hogy a Tövisháton belül a három patak mentén (Szilágy-, Zilah-, Mázsa-pataka) elhelyezkedő falucsoportok mindegyikét képviselje egy-egy falu. Így választottam ki Görcsönt, Goroszlót és Erkedet, ahol 1978 nyaratól 1980 májusáig végeztem gyűjtőmunkát.

Szilágygörcsön

Az egyetlen település a Szilágy-patak mentén, amely nem kismemesi falu volt. Zilától északra fekszik. 10 km választja el a várostól. A falura vonatkozó első írott adat 1405-ből való. 1703-ban 27 jobbágycsalád élt a faluban, egy 1720-as adat szerint a lélekszám 234, ebből magyar nemzetiségű 126, román 108. 1890-ben a lélekszám 936; ebből 589 magyar, 341 román és 6 német anyanyelvű.¹⁾

A református egyházközség anyakönyve a 70-es évek végén 650 lelket tartott nyilván, ebből azonban körülbelül 150-en nem élnek a faluban. A baptisták száma 40 körül van. A falu ma is vegyes lakosságú: körülbelül ugyanannyi román nemzetiségű él, mint amennyi magyar.

Közigazgatásilag a falu Cigányival és Szilágyfőkeresztúrral alkot egy községet, Cigányi községközponttal. A falu nyolc osztályos iskolájában a felső tagozat tannyelve román. A magyar tannyelvű elemi osztályokba 28 gyermek jár.

Mivel a település mély völgyben fekszik, az országút és a vasút is viszonylag távol esik tőle. A legközelebbi vasútállomás 4 km-re van. Az országút megjavítása óta a lakosság számára fő közlekedési eszközt a távolsági autóbusz jelentette. Három éve köves út vezet a faluba, és a zilahi városi autóbusz naponta többször kijár. Orvosi rendelő a tőle 3 km-re fekvő Keresztúron, a legközelebbi kórház és szülőtthon Zilahon van. Postahivatala, telefonja nincs, működik a faluban egy vegyesbolt és egy italbolt.

Görcsön kiöregedő falu. A jobb kereseti lehetőséget kínáló munkahelyek felé való kirajzás már az 50-es években nagyméretű volt: a férfiak általában bányákban dolgoztak, a lányok közül sokan háztartási alkalmazottak voltak, elsősorban Nagybányán. Amióta a megyeközpont egyre szélesebb körű munkalehetőséget kínál, a fiatal házások kb. 90 %-a Zilahra költözik be. A kollektív gazdaságban egyre kevesebben dolgoznak,

újabbán még az idősebb asszonyok is Zilahra ingáznak, ahol idénymunkát vállalnak. (Az adatok a gyűjtés idejére vonatkoznak – a szerk. megjegyztése.)

Magyargoroszló

Zilahtól 15 km-re, észak-nyugat irányban, vasútvonal mellett fekszik. Régi neve Magyar-Nagygoroszló. A településre vonatkozó első írott adat 1205-ből való. Jobbágyfalu volt, egy 1720-as adat szerint 12 magyar jobbágy- és egy zsellérháztartás volt a faluban. 1890-ben a lélekszáma 680, ebből 480 magyar, 191 román és 8 német nemzetiségű. Ma a lakosság száma körülbelül 650, ennek 11-12 %-a román nemzetiségű. A magyarok többsége református vallású, a baptisták száma körülbelül 70.

Közigazgatási szempontból a falu Panittal, Bádonnal és Haraklálnal alkot egy községet. A községközpont Haraklán. A faluban román és magyar tannyelvű elemi iskola valamint óvoda működik.

Vasútállomásától a települést 2-3 km választja el; emellett a háromnégy éve épült út, amely összeköti az országúttal, lehetővé tette a távolsági autóbuszok közlekedését is. A legközelebbi orvosi rendelő és gyógyszertár a községközpontban van, kórház Zilahon. A falunak van postahivatala és telefonja, működik vegyesbolt és kocsmá.

A goroszlói férfiakkal a városi munkahelyek felé való áramlása körülbelül ugyanabban az időszakban erősödött meg, amikor ez jellemző volt Göröcsön életében is. Fiatalok és idősebbek általában Zilahra ingáznak, a fiatal házaspárok pedig többnyire szülőfalujukban maradnak.

Szilágykerked

Egyike azoknak a Mázsa-menti falvaknak, amelyek a legutóbbi évekig igen elzártak voltak. Zilahtól 25 km-re, észak-nyugat irányban fekszik, a Goroszlón áthaladó úton közelíthető meg.

A falu első említése 1368-ból való. 1715-ben a lakosság száma 54, egy 1890-es adat szerint pedig az 536 lakos közül román nemzetiségű 59, más anyanyelvű 32 lakos, a többi magyar. Ma a faluban 420 református és körülbelül 150 baptista él.

Közigazgatásilag Kirvával és Kusallyal alkot községet, a községközpont Kusaly. Nyolc osztályos iskola 1979-ig működött a faluban; azóta csak elemi iskola van, az 54 általános iskolás Kusalyba jár át.

A néhány éve készített út, amely Goroszlón is átvezet, Kusalyban megszakad. A tőle 3 km-re fekvő Erkedre szekérút vezet. Orvosi rendelő, postahivatal Kusalyban van. A legközelebbi kórház a tőle 20 km-re fekvő Szilágycsehben van, de általában Zilahra mennek, ha orvoshoz kell fordulniuk. A faluban vegyesbolt és kocsmá működik.

A kollektivizálás után kirajzási központtá Arad vált. Ide nemcsak a férfiak jártak el dolgozni, hanem több család el is költözött. Ma a fiatalok egy része szaklíceumba jár (Szilágycsehben, Zilahon, Szilágysomlyón), mások Zilahon, Aradon dolgoznak munkatalapeken, gyárakban. A tsz-ben jobbára asszonyok dolgoznak, a férfiak általában építőtelepre járnak, kőművesek.

II. Temetkezési szokások – világgép

Amióta a francia néprajzkutató Arnold van Genepp rítuselméletét ismerjük,²⁾ jobban értjük mindazt, amit eddig temetkezési szokásoknak nevezünk. Az emberi élet egyes fordulóihoz kapcsolódó rítusok – a szerző műszavával: az átmeneti rítusok – részleteikben ugyan különböznek, de alapjában véve céljuk azonos: az egyén, illetve a közösség krízishelyzetbe kerül, a rítusnak pedig híd szerepe lesz. Amikor a helyzetváltozás, az egyik állapotból egy másikba való átmenet negatívan hatna az egyénnel illetve a közösségre, működni kezdenek a rítusok, amelyek hídként átvezetik az egyént egyik állapotból a másikba. Ugyanakkor az egyén életében végbemenő változás kulturálisan csak akkor nyeri el jelentőségét, ha a változásokat társadalmilag kialakult és elfogadott formák között érvényesítik.

Jellemzi-e bármi is jobban az egyént, a közvetlen hozzátartozókat és a közösséget, mint a krízishelyzet, abban a pillanatban, azokban a napokban, amikor szembetalálja magát a megmásíthatatlan ténnyel? Ez az állapot fennáll abban az ideálisnak mondható helyzetben is, amelyben a halál elfogadása, tudomásulvétele a kultúra része³⁾. Az egyén ebben a helyzetben cselekvésmoделleket kap, mintákat, amelyeket már megtanult, vagy amelyeket most, ebben az előállt helyzetben tanul, s olyan szokáscselekvéseket ismétel meg, amelyek funkciója háromféle: elváltató, eltávolító és beépítő jellegű. Azonban a halál beállta és a temetés között lévő két napot átszövő szokáscselekvéseket vizsgálva megállapítható, hogy a szokások másik fontos – az előbbivel összefonódó – motivációja a világgépben keresendő.

A magyar ősvallás, később a néphit kutatása, majd a népi vallásosság – olyan kérdések, amelyek a különböző korszakokban sok kutató érdeklődésének a középpontjában állottak, és napjaink kutatóit is foglalkoztatják. Az ősvallás⁴⁾ már a 17. századtól a kutatás tárgya, de többféle ok miatt máig tisztázatlan kérdésekkel találja szembe magát a kutató⁵⁾. Viszont bizonyosnak látszik, hogy abban, amit ma néphitnek nevezünk, egymás mellett élnek és szerveződnek különféle eredetű elemek: a honfoglalás előtti hiedelemrendszer nyomai, a katolikus majd a protestáns vallás képzetei, valamint a különböző nyugat-európai eredetű hiedelmek.

A halál bekövetkezése utáni két napot átszövő szokáscselekvések, illetve a halotról való vélekedések rendszeréből most azokat az elemeket emelem ki, amelyekben nemcsak lappang, hanem a hozzájuk kapcsolódó szokásmagyarázó szövegekből kiolvasható e falvak világképének egyik összetevője: a halál után folytatódó élet hite.⁶⁾

1. Mi lesz a lélekkel a halál beálltakor?

Amíg a halottat el nem viszik a háztól, addig a ház körül van. Mikor elviszik, elmegy ő is. II/4

Mikor meghal, három napig a háznál van. Az mind látja, hogy ki sajnálja őtet. A lélek látja. Így hallottam. III/6

Hiába meg van halva, nem kell beszélni ott összevissza, mert a lélek még ott van. A házban van. III/5

Amikor meghal, a lelke elszáll. Kiszakad a lélek belőle. III/9

2. Mi lesz a lélekkel ezután?

Nem tudom – válaszolták gyakran, majd folytatták:

Mennybe? Pokolba? Azt mi nem tudjuk. III/5

Körülzálldogál a lakásban, s a lélek felszáll Istenéhez. Fel az egekbe, mert a jó Isten az egekben van, úgy tudjuk. Ha elszállt belőlünk a lélek, az már elpárolgott, az felszállt Istenéhez. III/3

Ki pokolba, ki mennybe, ki hogy kereste magának. Azt mi nem tudjuk. Megrostálnak. Megrostálják a lelkünket. III/6

Kié hogy. Megy fel a mennybe, vagy marad a pokolban. Aki jól viselkedik, imádkozik, a mennybe megy, aki káromkodik, irigykedik, nem adakozik, lop, a pokolba. III/8

Ha bűnös, pokolba. Ha nem, mennyországba. Oda nem sokan megyünk, mer mind vétkezünk! III/9

3. Milyen a mennyország? Milyen a pokol?

Azt mi nem tudjuk. III/5

Egyiket sem ismerem. Mikor elmegyek, ha vissza tudnék jönni, megmondanám. Csak így hallottam. III/6

(A mennyről:) fenn az egekben. Azt nem tudjuk, mert nem jött vissza senki. III/3

Az már szép lehet! Azt nem lehet elképzelni minékünk. III/5

Egyszer láttam álmomban. Olyan fényesség volt, hogy sose láttam olyat! III/20

4. Mindhárom faluban a halál beálltakor a fal felé fordítják a tükröt. A szokáscelekvés magyarázata:

Nehogy belenézzen a halott. I/4

Hogy ne lássa a halott magát. II/6

Hogy ne nézze meg magát. III/5

5. A koporsóba különféle tárgyakat tesznek.

Amit tudnak, hogy nagyon szeretett, elteszik vele. I/9

Van, aki meghagyta, hogy tegyenek mellé pálinkát. "Ha megiszom, ha nem iszom, legyen ott." I/6

Ami a halotté, beleteszik. Vigye szegény magával. III/3

Egy erkedi adatklő az édesapja koporsójába betette a botját. "Csak avval tudott menni."

Más esetben a kérdésre, hogy pálinkát tettek-e olykor a halott mellé, ezt választották:

Ivott eleget, míg élt! Ne igyon ott is! III/8

Még ott is igyék? Nem elég künn?! III/1

Elég itthon használni. III/11

Egy görcsöni idős férfi közlése szerint a 40-es években még tettek a koporsóba pénzt "hogy váltson magának útlevelet", és egy kis vékony vesszőt "támaszkodik rá... hogyha megy a keskeny pallón." I/3

6. Koporsóbatételkor kioldják a kötéseket, kivágják vagy kihalásítják a szemfedőt. A szokás magyarázata:

Hogy legyen az arca szabadon. Hogy feltámadáskor ne legyen letakarva az arca. I/9

Hogy lásson a halott. I/4

Mindenütt kioldják, hogy ne legyen bök, mert akkor nem tud mennybe jutni. Hogy szabadon tudjon repülni. III/3

Hogy tudjon járni... a lelke. A mennybe vagy a pokolba... tudja az áldás, hová menyen! III/6

7. Amikor a koporsót – a temetési szertartás kezdetekor, majd a végén – felemelik, mindig lábbal előre viszik.

Kifele tart. I/6

Hogy ne jöjjön többet vissza. III/1

8. Goroslón él az a szokás, hogy ugyanekkor egy rossz cserépedényt eltörnek. A szokáscelekvés magyarázata:

Hogy ne vigyen másat maga után? Ilyenformán. III/3

Nehogy elvigyen valakit a családból, nehogy visszajöjjön. Még ma is tartják ezt a régi babonáságot. III/6

Hogy ne járjon haza a lelke. III/4

9. A koporsóra padmalydeszkrét helyeznek, erre dobják mindhárom faluban a földet, elsősorban a hozzátartozók és a rokonok. Erkeiden ezt így magyarázzák:

Hogy ne jöjjön vissza. Ha meghótt, nyugodjon a temető kertben. Ott a helye már a halottnak. III/8

Hogy ne jöjjön utána a halál. A szelleme. III/1

10. A siratással kapcsolatban nemcsak elvárások vannak, hanem bizonyos tilalmak is működnek. A haldokló mellett nem szabad hangosan sírni, az eltemetett halottat nem szabad sokat siratni. Az utóbbi tilalmat így magyarázták:

Ne sirassuk sokat a temetés után, mert akkor vízben fekszik. I/4

Mikor megvan a hant, nem siratnak, elhallgatnak. Ha azután is siratják, mondták neki, hogy "ne sirasd, nyugodjon békében." A halott nyugtalan, ha a temetése után is mindig siratják. I/3

Van olyan, aki sokat siratja, annak megjelent a szelleme, és azt mondta: "Ne sirass annyit, mert nem tudok nyugodni!" III/11

A következő történetben a 71 éves Fazakas Albert nagymamája haldoklására emlékezett vissza:

Én olyan kisfiú vótam, mán jártam, olyan négy-ötéves lehettem, de emlékezni nagyon emlékszek. Há – aszongya édesanyám – eridj hamar – aszongya – mondd meg apádnak, jöjjön le. Édesanyám meg ment, és kiátotta a testvérít a nagyanyámnak. Jött az is ide. Édesapám miko jött, mán az öregasszony hanyatt vót vágóudva, az ágyba, nem szóulott sénkihez. (...) Hát édesapám megfogta... rákezde... sírt, mer sajnálta, hogy égy szót se szóulott úhöz, és úgy meghótt. Az öregasszony kinyitotta a szemét. Még meleg vót (...), s akko felült. A lábát úgy lefordította... vót egy lóuca az ágy mellett... lefordította a lábát a lóucára... akko két kezzé megfogta az ágy szélit. Annyit mondott, de olyan nyersen, hogy aszongya: "Hagyjatok békimet, hadd menjek az útamon!" "Há hova mejen édesanyám? Há látta mán az útat?" Arra nem szóulott égy szót se... többet nem szóulott.

II. Bár az itt sorolt szokáscselekvések és tilalmak jórésze az eltávozott hozzátartozó nyugalmit célozza, s így eltávolító és beépítő jellegű. Mindhárom falu hitvilágának eleme az elégedetlen, illetve a nyugtalan halott szelleme. A hiedelemmonda-katalógus szerint a halott hiedelemtörténetek

a következő típusokba sorolhatók: a halott visszaköveteli tulajdonát; a túlságosan gyászolt halott; a nem kívánsága szerint eltemetett halott.⁷⁾ Különösen nagyszámúak és épek ezek a történetek Erked néphitében. Bár az idősebbek – nem túl meggyőzően – állítják, hogy *“meg van a világ változva”, “csak régen történt ilyen”,* szinte mindegyik adatközlő megfogalmazta: *“ha valamije itt marad, visszajár a szelleme”.*

Kócsár Gyuri visszajött a vagyonaért, vagy miér. Aszonták, egy szekér jött lefelé, aztán zúrgött a szekér, megfordult az utcán, akko egy nagy szél fújt, mintha ement volna. Én nem hallottam, csak beszéltek, hogy jár a szelleme haza. III/10

Még élt a néini, megígírte a menyinek, hogy miko meghal, neki adja... vót egy szép róuzsás kendőüje. Azt mondta, hogy miko meghal, az az övé lesz. Há miko meghuait, nem tették véllé a kendőüt. Evitte haza a kendőüt (a menyé). Halála után úgy két-három hétre meen ki, hogy adja a moslékot a disznónak, szép csendesesen megszólítja:

– Juliska, Juliska, hozd ki a kendőümet!

Elhallgatta az asszony, bément, lefeküdt.

Másik este szintén miko meen, adja a moslékot a disznónak, megént mondja neki:

– Juliska, te, Juliska, hozd ki a kendőümet!

Nem mért reá szólni, me félt, hogy ki tudja, mi lesz véllé. Megént elhallgatja. Harmadik este megént kimeen, adja a moslékot, (de mindig miko a moslékot adta), megént mondja neki:

– Juliska, megmondtam mán, hozd ki a kendőümet, me ha nem hozod ki, nem jóu jársz!

Megmondtá az urának. Este bément, akko se szólt hozzá, – megmondtá az urának.

– Te – azt mondja – a te anyád mindig hazajön, aszongya, hogy adjam oda neki a keszkenőüjit.

– Miféle keszkenőüt? – aszongya.

– Vót egy róuzsás keszkenőüje, megígírte, azt mondta, nekem adja, és nem adta nekem, még iélt. Én meg most, hogy meghóutt, elhoztam. Most meg mindig jön utána.

– Juj – aszongya az ura – vidd e, csak többet ne jöjjön ide!

Akko osztán kivitték a temetőbe, elhantolták oda a sírra, s aután többet nem még jött utána. III/3

Az elhárítás módja Erkeden mindig az, hogy a kért tárgyat kiviszik a sírra, és behelyezik a földbe.

A felsorolt szokáscselekvések számtalan párhuzamát találjuk a szakirodalomban, hasonló vagy azonos szokásmagyarázó szövegekkel. K.Ko-

vács László az 1944-ben megjelent könyvében mindegyik szokáscelekvést tárgyalja, eredetüket kutatja, uráli, altaji illetve európai párhuzamokat sorolva. Több szokáscelekvés és a hozzá kapcsolódó magyarázószöveg, valamint a hiedelemtörténetek a honfoglaláskori túlvilágképben gyökereznek, abban a hitben, hogy a halál nem elmúlás, hanem átköltözés egy másik világba, ahonnan a halott bármikor visszatérhet (a fal felé fordítják a tükröt; a halott tárgyai; eltörnek egy cserépedényt; lábbal előre viszik; a halott vízben fekszik; az elégedetlen halott szellem hazatér). Másrészt e hittel párhuzamosan vagy vele összefonódva keresztény képzetek működnek.

Az Ószövetség 'lélek' *nefes* szava a 'fújni, levegőt venni' jelentésű tőből származnak. Kilehelése a halált jelenti. Az ószövetségi felfogás szerint minden halott egy helyre érkezik, a holtak országába, a seolba, melyben teljes a sötétség (Jób 10,21; Zsolt 88,7), por van (Jób 17,16) és csend (Zsolt 94,17; Zsolt 115,17), lakói tétlenségre vannak ítélve, nincs részük örömben, nem tudnak semmit arról, hogy mi történik a földön; a feledés és a nyugalom hona ez, ahonnan nem lehet visszatérni (Jób 7,9; Jób 10,21). Ez a képzet a korabeli babiloni, egyiptomi és görög hitvilágban élő "halottak birodalma" képpel mutat rokonságot. Majd a kései zsidóságban bontakozik ki az a felfogás, hogy Isten jutalmazó és büntető ítéletével beavatkozik a seolba alászálltak sorsába. Az És. 26,19 beszél először a feltámadásról, majd a Dán.12,2.

A menny vagy ég (héber *samajim*) az Ószövetségben Isten lakását jelenti; itt áll Isten trónja, innen száll le a földre. Csak óvatos utalások vannak arra, hogy Isten fölviszi a mennybe azokat, akik Őt híven szerették. Ezzel egyidőben felmerül az eszkatalogikus bűnhődés gondolata is: minden bűnöst örök tűz fog gyötörni, a bűnhődés helye a gyehenna (gyakoribb magyar fordítása: pokol). Jézus átveszi korának szóhasználatát, Ő is gyehennának nevezi a bűnhődés színhelyét, ezzel egyidőben az Újszövetség egyértelműen tanítja azt is, hogy az igazak a mennyben elnyerik jutalmukat.

A gyűjtött anyagból, a pokolra és a mennyre vonatkozó vallomásokból pontos képet alkotni vagy ezek alapján általánosítani nem lehet, viszont e képzetek és a hozzájuk kapcsolódó hit néhány vonása körvonalazható:

1. E pokol- és mennyképzet az Újszövetség tanításainak a tükre. A Mt.25,41; a Jel. 19,21: a pokol a bűnösök bűnhődésének a helye. A Mt.5,12; a Luk.6,23; a 2Kor 5,6 részek alapján az igazaknak a mennyben örök otthonuk van.

2. A keresztény pokol- és mennyország-képzet nem zárja ki a kereszténység előtti vallás túlvilágképét, bár ezek egymásnak ellentmondanak.

Ezek a képzetek nemcsak az egyes falvak, hanem az egyes ember hitvilágában is megférnek egymás mellett.⁸⁾

3. Néhány vonása a pokol- és mennyképzeteknek:

a menny: *...fenn az egekben van... III/3*

...szép lehet... III/5

...fényesség van ott... III/20

...a keskeny út odavezet... III/4

...Krisztus járt csak ezen az úton... III/5

...a legboldogabb világ, a jóknak van teremtve. III/4

a pokol: *...a széles út, az ördögök útja oda vezet. III/4*

(Más konkrétum a pokolra vonatkozóan nincs, ennek az oka talán a félelem, nem szívesen beszélnek róla.)

4. Kevés kivétellel, hiányzik ezekből a vallomásokból a tökéletes bizonyosság. Az, amit a református egyház hitvallása, a Heidelbergi Káté tanít a bűnösök bocsánatáról (56. kérdés); a feltámadásról (57. kérdés); az örökéletéről (58.); a hit által való megigazulásról (60.); a keresztségről (69.); az úrvacsoráról (75-77. kérdés); amit röviden így foglalhatunk össze: a kegyelemből hit által bizonyossága.

Felmerül a kérdés: mi magyarázza a honfoglaláskori túlvilágkép enygyire ép továbbélését, azt, hogy működő erő e falvak szokásvilágában a 70-es évek végén is?⁹⁾ Feltételezhetően a továbbélés egyik oka a táj földrajzi fekvésében, az ebből következő elzártságban keresendő. A másik ok talán pszichikai jellegű: az itt élőknek a nyitottsága az irracionálisra, a titokra, a transzcendensre. Talán ez magyarázza a keresztyén képzetek működő, élő és ható erőt.¹⁰⁾

Jegyzetek

1. A falvakra vonatkozó adatok lelőhelye: Petri, 1900, Suciú, 1967.

2. Fejős, 1967.

3. Kunt négyféle viszonyt különít el, amelyet az emberiség a halállal szemben kialakított: a. a halál tagadása – korunk európai ipari-civilizációs világképe; b. a halál elutasítása – a zsidó-keresztény megalapozottságú ideológiákban; c. a halálvágy – inkább egyéni szinten; d. a halál elfogadása – ez a felfogás a keleti kultúrákat és az európai parasztság világképét jellemzi. Kunt, 1978.

4. Dömötör álláspontja ezzel szemben az, hogy nem helyes ósvallásról beszélni, helyette a keresztyénység előtti vallási hiedelmek és rítusok megnevezést használja. Dömötör, 1981.

5. Az idevonatkozó irodalom a maga teljességében felsorolható. Néhány mű: Diószegei, 1973, 1978; Róheim, 1925; Hajdú, 1975; Dömötör, 1981. A sor folytatható volna történet-szek, régészek, nyelvészek idevonatkozó munkáival.

6. Mindhárom faluban élnek baptisták is, de az idézett szövegek – kettő-három kivételével – református vallású adatközlőtől származnak.

7. Kömer, 1970.

8. Hasonló jelenségről, az egymásnak ellentmondó kozmogóniákról beszél Dömötör is. 1981.

9. Megjegyzendő, hogy az újabb keletű, itthon megjelent szokásleírások – a kalotaszegi, a barcasági – azt mutatják, hogy az itt tárgyalt szokáselemeknek és tilalmaknak, hasonló magyarázattal, csak egy-egy része él a vizsgált területeken.

10. E falvak élethite semmiképpen sem illeszthető be abba a fogalomba, amit Nagy Olga protestáns típusú népi vallásosságnak nevez. Nagy, 1989. L. továbbá K.Kovács, 1944; Jung, 1978; Seres, 1984; Vasas-Salamon, 1986; Haag, 1989; Czeglédy... 1931; Tavaszy, 1932; Heidelbergi Káté, 1981. (A kézirat lezárása óta megjelent szakkönyvek nem szerepelnek az irodalomjegyzékben – a szerk. megjegyzése.)

Adatközlők

I. Szilágyörcsön

1. Dudás Istvánné Major Ágnes 73 éves
2. Fazakas József 61 éves
3. Fazakas Albert 71 éves
4. Major Dénes 75 éves
5. Major Ferencné Major Erzsébet 49 éves
6. Major János 66 éves
- Major Jánosné Szűcs Mária 54 éves
7. Major Miklósné Fazakas Mária középkorú
8. Fazakas András 66 éves
- Fazakas Andrásné 60 éves
9. Fazakas Gergely 29 éves
- Fazakas Gergelyné Major Erzsébet 25 éves
10. Major Józsefné Fazakas Katalin 21 éves

II. Magyargorosló

1. Kondor Dezsőné Fekete Juliánna 58 éves
2. Bálint Éva 15 éves
3. Bálint P. Lászlóné Bucsi Juliánna 78 éves
4. Futó Boriska 18 éves
5. Bóné Lajosné Bálint Jolán 38 éves
6. Bálint Vilmosné Domokos Rózsa 58 éves
7. Kondor Kálmán 57 éves
8. Bálint Aladár 44 éves
- Bálint Aladárné Vaska Piroska 38 éves
9. Futó Bálint 74 éves
10. Domokos Aladár 20 éves
11. Domokos Bálint 66 éves
- Domokos Bálintné Boda Ilona 66 éves
12. Bálint Sándorné Sütő Ida 67 éves

III. Szilágykerked

1. Szántó János 23 éves
2. Varga Árpád 19 éves
3. Varga Gyöngyi 22 éves
4. Varga Jolán 18 éves
5. Varga Györgyné Varga Eszter 71 éves
6. Gál Magdolna 19 éves
- Gál Ferenc 17 éves
7. Varga Ferencné Varga Rózsa 39 éves
8. Csáki Lőrinc 58 éves
- Csáki Lőrincné Varga Juliánna 65 éves
9. Forró Miklósné Csáki Ida 43 éves
10. Varga Józsefné Domokos Juliánna 65 éves
11. Varga N. Ferenc 71 éves
- Varga N. Ferencné Gál Juliánna 67 éves
12. Csáki Józsefné Kis Juliánna 58 éves
13. Tóth Józsefné Szántó Erzsébet 63 éves
14. Csáki Béla 37 éves
15. Gál Józsefné Nagy Margit 34 éves
16. Varga Irén középkorú
17. Szántó Györgyné középkorú
18. Szántó Jánosné fiatal
19. Csáki Csaba 13 éves
20. középkorú asszony (a III/5-ös adatközlő menye)

Irodalom

- Czeglédy Sándor – Hamar István – Kállay Kálmán (szerk.)*
1931 Bibliai lexikon. Bp.
- Dömötör Tekla*
1981 A magyar nép hiedelemvilága. Bp.
- Diószegi Vilmos*
1973 A pogány magyarok hitvilága. Bp.
- Diószegi Vilmos (szerk.)*
1978 Az ősi magyar hitvilág. Bp.
- Fejős Zoltán*
1979 Az átmeneti rítusok. Arnold van Gennepe elméletének vázlata. Ethn. XC. 406-414.
- Haag, Herbert*
1989 Bibliai lexikon. Bp.
- Hajdú Péter (szerk.)*
1975 Uráli népek, Bp.
- Heidelbergi Káté.*
1981. Heidelbergi Káté. Kv.
- Jung Károly*
1978 Az emberélet fordulói. Szabadka
- Kovács László, K.*
1944 A kolozsvári hóstátiak temetkezése. Kv.
- Körner Tamás*
1970 Mutatvány a készülő Hiedelemmonda-Katalógusból. Ethn. LXXXI. 35-96.
- Kunt Ernő*
1978 A halál tükrében. (Az élet megismerése a halál aspektusából) Új írás.3.
- Nagy Olga*
1989 A törvény szorításában. Bp.
- Petri Mór*
1900 Szilágy vármegye monográfiája. I. 1902. III. Bp.
- Seres András*
1984 Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Buk.
- Suciu, Coriolan*
1967 Dicționar istoric al localităților din Transilvania. I-II. Buc.
- Tavaszy Sándor*
1932 Refonnátus keresztényen dogmatika. Kv.
- Vasas Samu – Salamon Anikó*
1986 Kalotaszegi ünnepek. Bp.